



Проект MATRA-Україна «Посилення спроможності України розслідувати та переслідувати міжнародні злочини»

Звіт про конференцію

Заключна конференція проекту MATRA-Україна «Посилення спроможності України розслідувати та переслідувати міжнародні злочини» відбулася 19 листопада 2024 року в Гаазькому конференц-центрі. Протягом останніх чотирьох років партнерський проект Інституту Т.М.К. Ассера та Global Rights Compliance зосереджувався на розробці інструментів та підтримці українських фахівців у сфері кримінального правосуддя та інших суспільних акторів у їхніх безпрецедентних зусиллях щодо забезпечення відповідальності на національному рівні в умовах триваючого збройного конфлікту. Об'єднавши українських фахівців з нідерландськими та міжнародними колегами, конференція підвела підсумки прогресу та досягнень у розслідуванні, судовому переслідуванні, винесенні судових рішень та звітності у справах про міжнародні злочини на національному рівні в Україні з 2020 року.

Конференцію відкрили партнери проекту **доктор Крістоф Паулюссен, виконуючий обов'язки голови Виконавчої ради та в.о. академічного директора Інституту Ассера, та Рубі Аксельсон, старша юридична радниця Global Rights Compliance**, які висвітлили прогрес та досягнення проекту, незважаючи на виклики, спричинені глобальною пандемією та повномасштабним вторгненням Росії в Україну. Було підкреслено важливість здійснення правосуддя на місцевому рівні в Україні, з акцентом на місцеву відповідальність і центральну роль жертв у процесах правосуддя, відповідно до норм міжнародного права.

Зі вступним словом до присутніх звернулася **Мирослава Красноборова, радниця Посольства України в Нідерландах та прокурор зі зв'язку від України для Євроюсту**, яка наголосила на важливості співпраці між українськими та міжнародними партнерами в Гаазі, прикладом якої є Міжнародний центр з переслідування злочинів агресії та навчальні візити, що надають можливість українським фахівцям у сфері кримінального правосуддя поглибити своє розуміння міжнародних механізмів та стандартів. **Карл Пеерсман, керівник Європейського департаменту з питань України Міністерства закордонних справ Нідерландів**, що фінансує проект, наголосив на постійній підтримці України з боку Нідерландів, високо оцінивши безпрецедентні зусилля України в умовах триваючого конфлікту та 1000 днів з моменту повномасштабного вторгнення.

Панель 1: Посилення спроможності у документуванні, розслідуванні, переслідуванні та судовому розгляді міжнародних злочинів: інструменти для просування найкращих практик

Першу панель «Посилення спроможності у документуванні, розслідуванні, переслідуванні та судовому розгляді міжнародних злочинів: інструменти для просування найкращих практик» модерувала **Прачіті Венкатраман, юридична радниця Global Rights Compliance**. Вона розпочалася з огляду інструментів, розроблених проектом MATRA-Україна для підтримки документування, розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів, включаючи посібник «Основні стандарти розслідування» (BIS) та додаток до нього, а також Настільну книгу судді з матеріалами для розгляду справ про міжнародні злочини.



Для того, щоб описати прогрес, досягнутий у розслідуванні та судовому переслідуванні в Україні, **Юрій Белоусов**, начальник **Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора України**, описав масштаби злочинів, що відбуваються, а також про зусилля, спрямовані на створення спеціалізованих підрозділів у Офісі генерального прокурора, таких як підрозділи, що займаються геноцидом, сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом, і нападами на культурну спадщину, з метою побудови справ проти осіб, що здійснюють злочини на вищому рівні.

Пан Белоусов зазначив, що за підтримки міжнародних експертів українські фахівці у сфері кримінального правосуддя поглибили свої знання відповідно до міжнародних стандартів, незважаючи на виклики, пов'язані з роботою під час війни. Він підкреслив, що зусилля, спрямовані на створення Спеціального трибуналу щодо агресії, продовжуються, що судочинство *in absentia* може принести відчуття справедливості для жертв, і що прогрес буде продовжуватися на національному рівні.

Потім **Зера Козлиєва**, юридичний директор **Truth Hounds**, висвітлила деякі з пріоритетів, що залишаються для України у сфері розслідувань міжнародних злочинів. Пані Козлиєва наголосила на важливості дотримання міжнародних стандартів при проведенні розслідувань для того, щоб докази були прийнятними на різних рівнях, як в інших юрисдикціях, так і на міжнародному рівні. Співпраця між органами правосуддя також була позначена як критично важлива. Пані Козлиєва відзначила необхідність зміцнення знань практиків шляхом безперервного навчання, в тому числі за межами централізованих спеціалізованих підрозділів Офісу генерального прокурора. Нарешті, було визнано унікальний характер злочинів, скоєних Росією в Україні, що вимагає застосування креативних правових рішень для притягнення до відповідальності в цій ситуації.

Суддя Великої Палати Верховного Суду України Микола Мазур надав всебічний огляд того, як розбіжності між Кримінальним кодексом України (ККУ) та міжнародними стандартами кримінального права створюють виклики для українських фахівців у сфері кримінального правосуддя при розгляді справ про злочини, пов'язані з конфліктом. Посилаючись на статтю 437 ККУ (про злочин агресії) та справу Януковича, суддя Мазур продемонстрував, що Верховний Суд України визнав розбіжності в законодавстві (щодо керівного характеру злочину) і продемонстрував готовність здійснювати ефективне правосуддя. Суддя Мазур також звернув увагу на процедурні питання, включаючи повідомлення та право на повторний судовий розгляд у справах *in absentia*, які не в повній мірі відповідають європейським стандартам. Суддя Мазур зазначив, як зміни до Кримінально-процесуального кодексу та ратифікація і імплементація Римського статуту в Україні допоможуть суддям, враховуючи, що закон передбачатиме універсальну юрисдикцію, злочини проти людяності та командну відповідальність, і судді тепер зможуть точно посилатися на положення міжнародного кримінального права при винесенні судових рішень. Суддя Мазур також поділився тенденціями, що спостерігаються у справах за статтею 438 (воєнні злочини) в Україні, які тісно пов'язані з майбутніми «Стратегічними рекомендаціями для судової влади: огляд вироків у справах про воєнні злочини в Україні», які готує проєкт MATRA-Україна.



Ministry of Foreign Affairs of the Netherlands

ASSER
INSTITUTE

Centre for International & European Law



Global
Rights
Compliance

Подальша сесія запитань та відповідей була присвячена питанню участі сторони захисту в Україні та невідповідності між правовими нормами та практикою. Також обговорювалися перспективи побудови справи про екоцид у контексті України, що потенційно може стимулювати розслідування цього нового злочину Міжнародним кримінальним судом у майбутньому.

Панель 2: Включення стандартів правосуддя, дружнього до дітей, у розслідування та переслідування міжнародних злочинів

Другу панель «Включення стандартів правосуддя, дружнього до дітей, у розслідування та переслідування міжнародних злочинів» модерувала Морган Грант, юридична радниця Global Rights Compliance, яка відкрила її нагадуванням про унікальні страждання, з якими стикаються діти від конфлікту в Україні, і про те, як Global Rights Compliance через проєкт MATRA-Україна тісно співпрацює з Департаментом захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству, створеним при Офісі генерального прокурора, з метою розробки стратегій та стандартних операційних процедур (СОП) відповідно до міжнародних стандартів.

Перша учасниця дискусії, Тетяна Циндренко, документаторка Центру громадянської освіти «Альменда», підкреслила, що ситуація, з якою стикаються українські діти, має бути належним чином зрозуміла усім сторонам «ланцюга» кримінального правосуддя. Пані Циндренко розповіла, що за попередні 10 років конфлікту кожна українська дитина стала жертвою: була вбита, травмована фізично та психічно або примусово депортована. Ситуація також складна на окупованих територіях, де залишається понад 1 мільйон дітей, – через пошкодження та руйнування шкіл, милітаризацію або русифікацію дітей через молодіжні армії, шкільні програми або примусову паспортизацію. Крім того, діти зазнають прямої дискримінації з боку російської (маріонеткової) влади, яка порушує кримінальні справи проти неповнолітніх за підтримку України та примушує їх проходити психологічне лікування. Пані Циндренко підкреслила, що існує потреба в тому, щоб фахівці у сфері кримінального правосуддя вдавались до травмо-чутливого підходу у своїй практиці, і щоб цей підхід поширювався на регіональні органи влади.



Розповідаючи про прогрес, досягнутий прокуратурою у впровадженні підходів, дружніх до дітей, Яніна Тертична, начальниця відділу Департаменту захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Офісу Генерального прокурора України, окреслила функцію свого Департаменту щодо надання процесуальних рекомендацій у провадженнях, де діти є свідками, потерпілими та правопорушниками. Пані Тертична розповіла про розслідування (в тому числі за допомогою відкритих джерел), зокрема, щодо насильницької індоктринації або русифікації, а також щодо розшуку зниклих дітей, і про співпрацю Департаменту з Незалежною міжнародною комісією ООН з розслідування подій в Україні, ОБСЄ та Московським механізмом, Міжнародним кримінальним судом та іншими неурядовими організаціями. Пані Тертична підкреслила, що координація між відомствами та міждисциплінарний підхід є ключовими для залучення до



роботи правоохоронних органів, соціальних працівників та міжнародних експертів. Також пані Тертична розповіла про методи, які застосовує Департамент для захисту прав дітей, та про пілотний проєкт, ініційований у 2023 році з метою інтеграції міжнародних стандартів захисту дітей у процес правосуддя в Україні, який охоплює 11 областей. СОП, розроблені Департаментом у співпраці з Global Rights Compliance в рамках проєкту MATRA-Україна, включають в себе найкращі інтереси дитини, плани розслідування та посібник з техніки проведення інтерв'ю.

Рубі Аксельсон, старша радниця Global Rights Compliance, відзначила прогалину у підзвітності щодо злочинів проти дітей, що пов'язано з орієнтованим на дорослих підходом у міжнародному кримінальному правосудді та нездатністю оцінити унікальну шкоду, з якою стикаються діти, або активно надавати їм можливість брати участь у механізмах правосуддя. Пані Аксельсон зазначила, що менше уваги приділяється злочинам, які непропорційно впливають на дітей, таким як напади на школи або індоктринація, і що потрібно більше роботи і досліджень, щоб краще зрозуміти нюанси, щоб не розглядати дітей як однорідну групу. Хоча політика Міжнародного кримінального суду щодо дітей була відправною точкою для роботи Global Rights Compliance з відповідним Департаментом в Україні, міжнародна спільнота також повинна вчитися на прикладі очевидної прихильності України до пріоритетного розслідування злочинів проти дітей, відзначаючи, що це стане найкращою практикою в майбутньому. Global Rights Compliance підтримує Департамент разом з Консультативною групою з питань жорстоких злочинів у розробці інноваційної національної прокурорської стратегії, що включає підходи, орієнтовані на жертву та чутливі до травм, щоб діти могли брати активну участь у розслідуванні злочинів та мати можливість впливати на нього.

Продовжуючи роздуми пані Аксельсон, **професорка Кім Туй Сілінгер, спеціальна радниця з питань сексуального насильства в умовах конфлікту в Міжнародному кримінальному суді**, зазначила, що відповідно до статті 54 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, прокурор зобов'язаний приділяти особливу увагу злочинам, вчиненим проти дітей, що зумовило розслідування випадків примусової мобілізації. Ордери на арешт, видані у зв'язку з ситуацією в Україні, були схвально сприйняті як важливі кроки вперед. Однак, професорка Сілінгер зазначила, що існують також злочини *що впливають на дітей*, коли діти стають мішенню саме через те, що вони є дітьми, як це спостерігається у справах про дітей-солдатів або у випадках, коли дітей змушують бути свідками злочинів, вчинюваних проти їхніх батьків, опосередковано стаючи теж жертвами. Професорка Сілінгер зазначила, що політика Міжнародного кримінального суду щодо дітей 2023 року ґрунтується на нових наукових дослідженнях і практиці та спирається на Конвенцію ООН про права дитини. Було підкреслено, що такі поняття, як «найкращі інтереси дитини», на практиці можуть стати розмитими та часто ототожнюватися зі згодою батьків. Тому інструментарій Міжнародного кримінального суду намагається розбити ці поняття на конкретні складові, такі як звуження сфери інтерв'ю до ключових питань, мінімізація кількості людей, які беруть участь в інтерв'ю, або захисні заходи. Робота Суду стосовно цих моментів також ґрунтується на розмовах з національними прокурорами про їхню практику з метою солідарності.

Наступні запитання та відповіді стосувалися таких тем, як взаємозв'язок із політиками або стратегіями щодо сексуального насильства в умовах конфлікту. Було підкреслено, що хоча певні аспекти, такі як запобігання повторній травматизації та спільна розробка відповідних політик, справді перетинаються, основним залишається узгодження підходів.

Панель 3: Моніторинг дотримання стандартів справедливого суду під час розгляду справ на національному рівні

Третя і остання панель «**Моніторинг дотримання стандартів справедливого суду під час розгляду справ на національному рівні**», яку модерував **доктор Крістоф Паулюссен**, розпочалася з нагадування про те, що верховенство права вимагає критичного осмислення процесів правосуддя в Україні з метою їхнього вдосконалення. Доктор Паулюссен зазначив, що Інститут Ассера підтримує зусилля, спрямовані на забезпечення справедливості судових процесів в Україні, шляхом створення «Індикаторів справедливого судового розгляду», призначених для організацій громадянського суспільства та журналістів, з метою моніторингу справедливості



Ministry of Foreign Affairs of the
Netherlands

ASSER
INSTITUTE

Centre for International & European Law



Global
Rights
Compliance

судових процесів відповідно до норм міжнародного права (ознайомитися із ними українською можна [ТУТ](#), і англійською – [ТУТ](#)). На початку 2023 року Інститут у партнерстві з Асоціацією правників України провів серію тренінгів для адвокатів, а також підготував «Стратегічні рекомендації для судової влади: огляд вироків у справах про воєнні злочини в Україні», в якому проаналізовано близько 50 судових рішень щодо воєнних злочинів, винесених з грудня 2021 року, через призму міжнародного права (буде в загальному доступі із січня 2025 року).



Розпочинаючи дискусію, **Оксана Расулова, керівниця проекту судового моніторингу Медійної ініціативи за права людини**, зазначила, що після 8 років роботи її організації у сфері судового моніторингу, все ще залишаються проблеми з доступністю судових процесів для ЗМІ. Ці проблеми не є законодавчими, а скоріше пов'язані з непослідовністю підходів окремих судів на практиці та браком ресурсів. Судді, працівники апарату суду та юридичні представники, такі як адвокати, створюють перешкоди для ефективного моніторингу, часто посиляючись на міркування безпеки, не вдаючись до конкретики. Наприклад, судді забороняли аудіозапис (дозволений українським законодавством), адвокати забороняли контактувати зі своїм клієнтом представникам ЗМІ (всупереч бажанню клієнта), а також адвокати просили редагувати їхні імена. Пані Расулова зазначила, що часто адвокати посиляються на побоювання стигматизації, водночас при цьому необхідно дотримуватися балансу з донесенням правосуддя до суспільства. Пані Расулова підкреслила, що, як детально описано у звіті її організації за 2024 рік – [«Охолоджуючий ефект. Мотивація потерпілих до участі в процесі правосуддя та їхня підтримка на цьому шляху»](#), хоча потерпілі та свідки раніше були важливим джерелом інформації для моніторів, їхні очікування щодо правосуддя та відшкодування шкоди не були задоволені, що призвело до ще більшого небажання брати [участь у процесі](#).

Зоя Загиней-Заболотенко, національна експертка проекту Асоціації правників України «Моніторинг судових процесів у справах про воєнні злочини», розповіла, як у рамках проекту було проведено моніторинг судових процесів щодо воєнних злочинів та злочинів проти національної безпеки по всій Україні, за результатами якого були опубліковані звіти у [грудні 2023](#) та [червні 2024](#) року. Моніторинг показав прогрес у застосуванні стандартів міжнародного гуманітарного права, однак необхідні подальші зусилля для забезпечення повідомлення в процесах *in absentia*, які б відповідали міжнародним стандартам, на прикладі нещодавніх справ, пов'язаних із повідомленням через Telegram. Пані Загиней-Заболотенко також зазначила, що не існує єдиної практики щодо кваліфікації поведінки (як обвинувачення), що призводить до невідповідностей, коли одній і тій же групі в різних регіонах пред'являються звинувачення в одному і тому ж злочині за різними видами відповідальності. Було визнано, що хоча адвокати не завжди готуються до ефективного захисту, вони стикаються з моральними дилемами, оскільки суспільство пов'язує їх з їхніми клієнтами.

На основі свого великого досвіду роботи з міжнародними злочинами та складними справами про тероризм у Нідерландах, а також у Центрі обізнаності свідків та Бюро міжнародних злочинів при Окружному суді м.Гааги, **Аннелот Жюмеле, нідерландська адвокатка з адвокатського бюро KLS Strafrechtadvocaten**, поділилася своїми міркуваннями про роботу з українськими колегами. Пані



Жюмеле підкреслила, що сторона захисту стоїть на сторожі стандартів справедливого судового розгляду і відіграє життєво важливу роль у підтримці добросовісності судового процесу. У розмові з українськими колегами пані Жюмеле звернула увагу на труднощі, з якими стикаються українські адвокати під час контакту з клієнтами та підготовки захисту. Під час тренінгу, проведеного проєктом «MATRA-Україна», стало очевидним, що для дотримання презумпції невинуватості необхідно подальше розслідування жорстокого поводження, з яким стикаються військовополонені в Україні, і що без цього російські заявники будуть подавати позови до Європейського суду з прав людини проти України. Пані Жюмеле додала, що особливим викликом, з яким стикаються адвокати, які працюють над справами про міжнародні злочини на національному рівні, є адаптація різних норм міжнародного права до національної практики, складність таких справ вимагає значних витрат часу та зусиль. Загалом, захист в Україні потребує більше часу, зусиль і ресурсів, і пані Жюмеле рекомендувала створити спеціалізовані фірми (в тому числі за рахунок міжнародного фінансування), спираючись на аналогічний підхід, який використовується в Нідерландах.

Наступна дискусія та питання-відповіді були зосереджені на балансі між комунікацією з громадськістю та питаннями безпеки й стигматизації, з якими стикаються адвокати захисту в Україні. Доповідачі підкреслили, що хоча зміну громадської думки слід вважати необхідною, це виклик, з яким адвокати у справах про міжнародні злочини стикаються в усьому світі.

Доктор Крістоф Паулюссен та Вейн Джордаш КС, керуючий партнер Global Rights Compliance, підсумували конференцію заключним словом. Основними висновками конференції, які відзначив доктор Паулюссен, були наступні: більше уваги слід приділяти організаційним процесам під час розслідування справ, проте їх пріоритизація теж є важливою (зокрема, щодо злочинів проти дітей та тих, що впливають на них); що Україні слід продовжувати зусилля щодо впровадження підходів, чутливих до дітей, орієнтованих на жертв та з урахуванням травм, підкреслюючи найкращі інтереси дитини; справи *in absentia* мають моніторитись на предмет забезпечення справедливого судового розгляду; а для того, щоб Україна успішно переслідувала та справедливо розглядала справи, пов'язані з конфліктом, необхідно виділяти час, зусилля та ресурси на забезпечення якості професійної компетентності захисту.

Вейн Джордаш КС підсумував результати проєкту, який відіграв важливу роль у комплексній підтримці різних сторін, залучених до забезпечення відповідальності за міжнародні злочини в Україні. Проєкт сприяв розробці інструментів та засобів для підтримки слідчих, прокурорів, адвокатів захисту, суддів, представників громадянського суспільства та журналістів. Попереду залишається подальша робота з підтримки України в її зусиллях зі здійснення правосуддя та розвитку здобутків і результатів проєкту MATRA-Україна. Як і раніше, партнери проєкту за підтримки Нідерландів віддані меті забезпечити Україну найвищою якістю допомоги на місцях у прагненні до справедливості.